

Innledning

Vor tids åndsretning er virkelig ”naturalistisk”. Den er - i sin store, herskende hovedstrøm - væsentlig bestemt ved den fra Darwins forskning udgående tænkning /.../ Det er Darwin, der har stemplet århundredets ånd. Selv hos os kan man ikke unddrage sig hans påvirkning. Vi kan ikke lade være at se livets forhold under synspunktet af kampen for tilværelsen, vi kan ikke lade være at tro på arveligheden som bestemmende for individet; og vi kan ikke lade være at anvende loven om årsag og virkning også på moralske fænomener (Garborg, gjengitt i Aasen 1997 s. 33).

Arne Garborgs forsvarstale for naturalismen fra 1882 er betegnende for det jeg i det følgende vil ta for meg, nemlig den påvirkning Darwin hadde på naturalismen. Dette vil bli belyst i form av eksempler fra tre naturalistiske romaner, og jeg vil deretter vurdere hvilken av disse romanene som er sterkest påvirket av Darwin, basert på det litteraturkritikere og -historikere har skrevet. Et naturlig valg av forfatter er franskmannen Émile Zola, som blir regnet som opphavsmannen for naturalismen (Engelstad 1988 s. 161), og jeg velger romanen *Germinal* (1885). I Norge var Amalie Skram den fremste og mest betydningsfulle naturalistiske dikteren (s. 197), og her velger jeg *Hellemyrsfolket*, med vekt på *Sjur Gabriel* (1887). Naturalismen holdt seg lengst i USA, der ett av høydepunktene var Theodore Dreisers *Sister Carrie* (1900).

Vitenskapelig tilnærming

Det som kjennetegnet Darwins forskning, var først og fremst vitenskapelige og systematiske feltstudier, til forskjell fra logisk begrunnede teorier (Hessen og Lie 2002 s. 41). Naturalistisk litteratur hadde som mål å avdekke sannheten om sosiale og moralske forhold, og hentet inspirasjon fra naturvitenskapene med sine objektive naturlover. Beskrivelsene var levende og virkelighetsnære (Engelstad 1988 s. 160), og presise beskrivelser av miljø og livshistorier skulle bidra til å granske og forstå årsaksforhold (s. 198). Hvordan kommer så den darwinistiske metoden til uttrykk i de utvalgte romanene?

Inspirasjons- og kunnskapskildene til Zolas *Germinal* var avisartikler og avhandlinger om gruvelivet, samt at Zola også reiste til gruveområdet for å prate med gruvearbeiderne og ta sine notater (Pagès, gjengitt i Ridderstrøm 2009a s. 633). Romanen fremstår som vitenskapelig i form av å være detaljert med hensyn til tid, sted og miljø, for eksempel foregår mye av handlingen i nr. 16 i andre kvartal i gruvebyen ”tohundreogførti” i Montsou. Teksten formidler gruvearbeidernes særegne språkbruk, og gir inngående tekniske beskrivelser av maskiner, redskaper og gruveliv (Buvik 1993 s. 238).

I Skrams *Hellemyrsfolket* finner vi den samme nøyaktigheten i sted og tidsangivelser som hos Zola, i det *Sjur Gabriel* starter slik: ”I Hellen en halv mil nordenfor Bergen, regnet etter gammeldags lengdemål, levde for omtrent 60 år siden en bondemann ved navn Sjur Gabriel” (Skram 1986 s. 11). Detaljene er også på plass: ”Han hadde foruten kone og fem barn også fire kyr, syv smaler og en gris å forsørge” (s. 11). For ytterligere å bidra til en virkelighetsnær fremstilling, ble det brukt dialekt og vanlige navn som Oline, Jens og Ingeborg. Der Zola baserte sin kunnskap på feltstudier, sies Skram å hente mye av materialet til *Hellemyrsfolket* fra eget liv (Aasen 1997 s. 58-59).

Dreiser legger sin første roman *Sister Carrie* til Chicago i august 1889, der Carrie flytter til sin søster i Van Buren Street med fire dollar å rutte med (Dreiser 1997 s. 3). Detaljbeskrivelsene er også her til stede, og som hos Skram finnes det visse likhetstrekk mellom Carrie og både forfatteren og hans søster. Dreiser flyktet også til Chicago for å finne lykken i en alder av 15 år, og startet som Carrie med tomme hender på laveste trinn i arbeidslivet, og begge gjorde nattevandringer for å bli nærmere kjent med storbylivet. Carrie klatret til topps på samfunnsstigen og ble en rik og berømt skuespiller, mens Dreiser selv gjorde det samme etter hvert ved å bli forfatter. Likheten mellom Carrie og Dreisers søster består i at søsteren også ble blendet av storbyen og ble offer for en forfører. Dreiser var gjennom sitt liv preget av ambivalente følelser rundt velstand, seksualitet og konvensjonelle moralske verdier, han drømte i sin ungdom om makt og rikdom, og dette går igjen som hovedtema i romanen (Ro 1997 s. 114-115).

Vitenskaplig tilnærming i form av feltstudier eller egenerfaring er med andre ord en fellesnevner mellom Darwin og naturalismen, representert ved disse romanene.

Darwins evolusjonsteori

Med Darwin forbinder vi først og fremst ordtaket ”the survival of the fittest”. I en verden med knappe ressurser oppstår ”kampen om tilværelsen”. Den sterkeste og mest tilpasningsdyktige overlever og fører slekten videre, noe som innebærer naturlig utvalg av avkom og en stadig utvikling og perfektjon av en art. Artene utvikles i takt med miljøets premisser, og vi er alle et produkt av arv og miljø. Menneskene er en art nedarvet fra andre dyrearter (Howard 2001). Arv kan betegnes som genetisk determinisme, miljø som sosial determinisme og drifter som biologisk determinisme (Lars-Åke Skalin, gjengitt av Ridderstrøm 2009b). Dette utgjør den naturalistiske trekanten, og den er også en god forenklet modell av darwinismen.

Både Zolas *Germinal* og Skrams *Sjur Gabriel* er deler av større romanserier, og enkeltverkene må til en viss grad ses i sammenheng med helheten. *Germinal* er en frittstående roman i *Rougon-*

Macquart, en familiestudie i 20 bind, mens *Sjur Gabriel* er første bok av fire i *Hellemysrfolket*.

Disse romanseriene over flere generasjoner viser tydelig den genetiske og sosiale determinismen, med andre ord arv og miljø. Gruvearbeiderne i *Germinal* har arbeidet i gruvene i alle slektsledd siden åpningen for 106 år siden, og det er ingen utsikter til endring på dette. I følge France (1995 s. 720-721) følger serien to greiner av en slekt, de som nedstammer fra smugleren Macquart er stadig innblandet i voldelige episoder. Hovedpersonen i *Germinal*, Etienne, er hans oldebarn (Hertel 1989 s. 198), han mistet jobben som verksarbeider etter å ha slått ned formannen sin (Zola 1993 del 1 s. 7), og flere ganger i romanen beskrives hans uforklarlige lyst til å drepe, eksempelvis i del 2 s. 210: ”Trangen etter å drepe grep han med uimotståelig kreft, et rent fysiologisk behov [...] Det brøt ut uavhengig av hans vilje og under trykket av den arvelige belastning”. Han drepte sin rival, og en ”dyrisk glede over at et begjær var tilfredstilt” oppstod, samt ”stoltheten av å være den sterkeste”. Etienne ble eneste overlevende etter nær to uker innestengt i mørke og kulde etter en gruvesabotasje.

Disse eksemplene er tydelige spor etter Darwins påvirkning: den sterkeste overlever og man slipper ikke unna den arvelige belastning. I tillegg uttrykkes menneskets slektskap med dyrene, dette representeres også gjennom driftene, den biologiske determinismen som preger romanen i stor grad. Både slåsskamper og voldtekter er eksempler på dette, og kan også sies å ha årsak i det harde miljøet. *Germinal* representerer i seg selv kampen for tilværelsen da det er klassekampen mellom arbeiderne og borgerskapet som er tema. ”[...] hvorfor ikke ta fatt med knyttneven og prøve å bli den sterkeste?” spør Etienne (del 1 s. 140). Etienne har også lest Darwin og hans teori om kampen for tilværelsen: ”[...] de magre skulle ete opp de feite, folket, som var kraftig, skulle sluke den blodfattige overklassen” (del 2 s. 162).

Sjur Gabriel jobber beinhardt og legger seg til og med opp litt penger, men blir stadig innhentet av ulykker, noe som fører til hans undergang. Den eldste sønnen er lik sin far, og barnebarn og oldebarn bærer også preg av arven, barnebarnet myrder bestemoren og dør i gjeldsfengsel, og oldebarnet henger seg på grunn av tyveri (Aasen 1997 s. 56). Oline og Sjur Gabriel fremstår i utgangspunktet som flinke og arbeidsomme folk, Oline var til og med forlovet med en velstående engelskmann i sin ungdom, men han druknet (Skram 1986 s. 34). Imidlertid må de begge slite på Hellemysren: ”Gården han eide var så ussel å se til, at den mest lignet en utmark [...]” (s. 11) Her kommer den sosiale determinismen inn, gården er lite lønnsom, tilgangen på lege er ikke den beste på landet, og som konsekvens av det dør familiens nye håp, Vesle-Gabriel, og elendigheten er fullkommen (s. 88). Naturalistene synes å være opptatt av Darwins lære om at menneskene stammer fra dyrene gjennom sine mange dyremetaforer, eksempelvis at Oline ”smøg som en ål” og at Sjur Gabriel ”skar tenner og snerret” (s. 13). Tittelen på siste bind, nemlig *Afkom*, formidler også dette

synet. Biologisk determinisme kommer mest til syne ved beskrivelsen av Oline som ”lå på barselseng omtrent en gang om året” (s. 11).

Sister Carrie er ulik de andre romanene, det er tilfeldighetene som rår fremfor arv og miljø. Carrie befinner seg på rett sted til rett tid, har evnen til å vekke interesse hos ulike menn, og tilfeldighetene vil det sann at hun til slutt vinner anerkjennelse og rikdom. Hennes siste beiler starter som velstående forretningsmann og ender som tigger da han på ett tidspunkt var på feil sted til feil tid. Ingen av dem er ansvarlige i en verden styrt av tilfeldigheter, de handler ut fra impulser og fristelser. Menneskene driver fra sted til sted og person til person, men begjæret tilfredsstilles likevel ikke (Elliot 1988 s. 543-544). Den darwinistiske ånd ligger der i form av at alt synes deterministisk, menneskene har ikke noe valg, de er styrt av driftene, med andre ord en biologisk determinisme. Carrie demonstrerer hva kampen for tilværelsen vil si, og evnen til å tilpasse seg i nye miljøer. Romanen viser også hvordan en person, beileren, med suksess i et miljø totalt feiler når han flyttes til et annet, og ender med å ta sitt liv.

Naturalistene er generelt opptatt av døden og menneskenes forgjengelighet, og dette går igjen i alle disse romanene, men skildres mest brutalt i *Germinal* og *Sjur Gabriel*. Døden er endelig, det finnes ingen sjel, i darwinistisk ånd er alt bare fysiologi og underlagt naturens lover (Engelstad 1988 s. 201-203). Med andre ord er det mange eksempler på Darwins påvirkning i dette mer eller mindre tilfeldige utvalget av naturalistiske romaner, og for å kunne bedømme hvilken av dem som er mest preget av denne påvirkningen, vil jeg i det følgende ta utgangspunkt i et utvalg litteraturkritikere og –historikerers syn.

Germinal

Rougon-Macquart ble skrevet etter et naturvitenskapelig mønster inspirert av blant andre Darwin, biologiske og fysiologiske faktorer definerer menneskenes liv i tillegg til de samfunnsmessige (Buvik 1993 s. 235). Om *Germinal* sier han videre at ”Darwins utviklingslære trekkes inn i en samfunnsmessig sammenheng [...]” (s. 237). Han sier også at seksualitetstemaet står sentralt i romanen (s. 240). Hertel (1989 s. 198) gjengir Zolas oversikt over slektstreet til familien Rougon-Macquart, som viser betydningen av biologisk arv i romanserien. French (1995 s. 720-721) skriver også noe om dette, at romanserien viser hvordan nedarvede egenskaper videreføres gjennom forskjellige generasjoner. En samtidig fransk litteraturkritiker kalte *Rougon-Macquart* ”et pessimistisk epos om den menneskelige dyriskhet” (Ridderstrøm 2009a s. 633). Zola skrev selv om serien i første bind at: ”Arveligheten har sine lover, som tyngdekraften. Jeg har prøvd å løse det

doble spørsmålet om det naturgitte og om miljøer, tråden som leder matematisk fra et menneske til et annet menneske” (Pagès, gjengitt i Ridderstrøm 2009a s. 631).

Buvik peker imidlertid på at Zola i sin fremstilling indirekte tar parti i klassekampen, og sånn sett ikke kan sies å være helt objektiv og vitenskapelig i sin fremstilling (Buvik 1993 s. 234). Han har også en utstrakt bruk av symboler, noe som heller ikke oppfyller hans naturvitenskapelige mål (Hertel 1989 s. 198). Gruvene ble for eksempel karakterisert som et slags vesen ”med sitt evig åpne gap, som hadde slukt så masse menneskekjøtt” (Zola 1993 del 2 s. 168).

Sjur Gabriel

Hellemyrsfolket omtales som hovedverket i norsk naturalistisk diktning, og målet med verket var å vise ”de lange årsaksrekker i arv og miljø”. Fattigdommen følger slekten etter de har forlatt Hellemysren, og forfedrenes laster kommer tilbake i nye variasjoner hos etterkommerne (Beyer 1995 s. 497-498). *Hellemyrsfolket* er sterkt preget av det naturalistiske grunnsynet, nemlig at årsaker nådeløst ligger i miljø og oppdragelse. Det fremheves også at historien er skildret med ”dokumentarisk sannferdighet”, Skram avstår helt fra forfatterkommentarer og forklaringer (s. 505-506). Aasen (1997) skriver at Sjur Gabriel representerer kampen for tilværelsen (s. 34), og at determinismen går som en rød tråd gjennom *Hellemyrsfolket*, de er dømt til å mislykkes på grunn av arven (s. 37). Engelstad (1988 s. 196) peker som de andre på mennesket som produkt av arv og miljø i dette verket, noe som også kan uttrykkes gjennom tittelen *Afkom*. Samtidig mener hun at menneskene der ikke bare er passive objekter i et skjebnespill, men at de er i stand til å velge og derfor må ta ansvar for sine handlinger. Generelt peker naturalismens kritikere på at det er en motsetning mellom de pessimistiske skjebnene i slike romaner og Darwins optimistiske utviklingslære (s. 199-200).

Sister Carrie

Sister Carrie regnes i dag som et av Dreisers og den amerikanske naturalismens mest betydelige verk (Beyer 1973 s. 258). Dreisers naturalisme er imidlertid noe ulik de to andre forfatterne, troen på skjebnen og livets mysterier er større enn arv og miljø, men individet er deterministisk like fullt selv om livet ikke styres av definerbare lover (s. 260-261). Elliot (1988 s. 543) peker på tilfeldighetene av miljø og begjær som årsaksforhold i *Sister Carrie*, og mener hovedpersonen ikke er i stand til å føle skyld eller å tenke på hva som er moralsk, da hun kun er opptatt av de flotte ting

som er å få kjøpt i butikkene rundt omkring. Ro (1997 s. 115) bekrefter dette i det han skriver at for Carrie betyr penger makt i seg selv, hun setter dette høyere enn menneskelige relasjoner. Han sier videre at Carrie og hennes menn er fanget i et nett av instinkter, begjær og tilfeldigheter de verken kan forstå eller komme ut av, determinismen er med andre ord også til stede her.

Konklusjon

De tre romanene har alle elementer som viser påvirkning fra Darwin, ikke minst den vitenskapelige måten å skrive på, men alle har også noe som avviker fra darwinismen. Darwin ble tolket på mange ulike måter, det var flere vitenskapsmenn som preget diktningen, samt at hver forfatter var opptatt av sitt og hadde sin måte de ønsket å formidle det på. Alle romanene sier imidlertid noe om den kampen for tilværelsen som foregikk utenfor borgerskapet på denne tiden. *Sister Carrie* har den biologiske determinismen, menneskene styres av drifter, enten det dreier seg om erotikk, makt eller rikdom. Den sosiale determinismen representeres av tilpasningsdyktighet i ulike miljøer, elementer av den sterkeste rett kommer her inn. *Germinal* og *Sjur Gabriel* er sterke representanter både for genetisk og sosial determinisme, men *Germinal* synes å gjøre et størst poeng av de dyriske driftene og den sterkeste rett. Totalt sett synes *Germinal* å være den romanen som er mest preget av Darwin, med god konkurranse fra *Sjur Gabriel* i *Hellemysrfolket*, og til en viss grad *Sister Carrie*.

Litteraturliste

Beyer, E. (Red.). (1973). *Verdens litteraturhistorie: B. 10: Århundreskiftet (1890-1920)*. Oslo: Cappelen.

Beyer, E. (Red.). (1995). *Fra Ibsen til Garborg: Norges litteraturhistorie: B 3*. Oslo: Cappelen.

Buvik, P. (1993). Etterord: Zola og den naturalistiske tvetydighet. I: E. Zola, *Germinal: Den store gruvestreiken* (s. 231-244). [Oslo]: Pax.

Dreiser, T. (1997). *Sister Carrie*. New York: The modern library.

Elliott, E. (1988). *Columbia literary history of the United States*. New York: Columbia university press.

- Engelstad, I. (Red.). (1988). *Norsk kvinnelitteraturhistorie: B. 1: 1600-1900*. Oslo: Pax.
- France, P. (Ed.). (1995). *The new oxford companion to literature in French*. Oxford : Clarendon press.
- Hertel, H. (1989). *Verdens litteraturhistorie: B. 5: De Store romaners århundre: verdenslitteraturen 1830-1914*. Oslo: Gyldendal.
- Hessen, D.O. & Lie, T. (2002). *Mennesket i et nytt lys. Darwinisme og utviklingslære i Norge*. [Oslo]: Cappelen.
- Howard, J. (2001). *Darwin: A very short introduction*. Oxford: Oxford university press.
- Ridderstrøm, H. (2009a). *Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier*. Lokalisert 15. april 2009 på Verdensveven: <http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon.pdf>
- Ro, S. (1997). *Literary America: An introduction to the literature of the United States*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skram, A. (1986). *Hellemysrfolket: Sjur Gabriel; To venner*. [Oslo]: Den norske bokklubben.
- Zola, E. (1993). *Germinal: Den store gruvestreiken*. [Oslo]: Pax.
- Aasen, E. (1997). *Om Sjur Gabriel av Amalie Skram*. [Oslo]: Karnov.

Muntlige kilder:

- Ridderstrøm, H. (2009b). Forelesning og forelesningsnotat fra Høgskolen i Oslo 2. april 2009.